

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

SANAT TARİHİ DERGİSİ

SAYI/NUMBER: XVII/2
EKİM/OCTOBER 2008

BORNOVA/İZMİR

SANAT TARİHİ DERGİSİ, ISSN:1300-5707
Cilt/Volume: XVII Sayı/Number:2 Ekim/October 2008, İzmir

Sahibi/President: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü adına
Dekan Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu

Editör/Editor : Prof. Dr. Zeynep Mercangöz, Ege Üniversitesi, İzmir

Yayın Kurulu/Executive Committee:

Prof. Dr. Bozkurt Ersoy, *Ege Üniversitesi*
Prof. Dr. İnci Kuyulu Ersoy, *Ege Üniversitesi*
Prof. Dr. Zeynep Mercangöz, *Ege Üniversitesi*
Doç. Dr. Semra Daşcı, *Ege Üniversitesi*

Akademik Danışma Kurulu/Academic Advisory Board

Prof. Dr. Ali Baş, <i>Selçuk Üni.</i>	Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam <i>Batman Üni.</i>
Prof. Dr. Bozkurt Ersoy, <i>Ege Üni.</i>	Prof. Dr. Ali Osman Uysal, <i>18 Mart Üni.</i>
Prof. Dr. Hamza Gündoğdu, <i>Atatürk Üni.</i>	Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal, <i>İzm.</i>
Prof. Dr. Gül İrepoğlu, <i>İst. Üni.</i>	Doç. Dr. Ayşe Aydın, <i>Muğla Üni.</i>
Prof. Dr. Haşim Karpuz, <i>Selçuk Üni.</i>	Doç. Dr. Semra Daşcı, <i>Ege Üni.</i>
Prof. Dr. İnci Kuyulu Ersoy, <i>Ege Üni.</i>	Doç. Dr. Sacit Pekak, <i>Hacettepe Üni.</i>
Prof. Dr. Zeynep Mercangöz, <i>Ege Üni.</i>	Yard. Doç. Dr. Şakir Çakmak, <i>Ege Üni.</i>
Prof. Dr. Gönül Öney, <i>İzmir</i>	Yard. Doç. Dr. Ertan Daş, <i>Ege Üni.</i>
Prof. Dr. Hakkı Önkıl, <i>D.E.Ü.</i>	Yard. Doç. Yekta Demiralp, <i>Ege Üni.</i>
Prof. Dr. Ebru Parman, <i>Anadolu Üni.</i>	Yard. Doç. Dr. Lale Doğer, <i>Ege Üni.</i>
Prof. Dr. Zeren Tanındı, <i>Uludağ Üni.</i>	Yard. Doç. Dr. Emine Tok, <i>Ege Üni.</i>
	Yard. Doç. Dr. Harun Ürer, <i>Ege Üni.</i>

Yazışma adresi/ Correspondence Address:

Sanat Tarihi Dergisi Editörlüğü,
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Bölümü
35100 Bornova, İzmir, Türkiye
Faks:0 232 3881102
Tel:0 232 3884000-5066

Teknik Tasarım/Technical Design : Uzman Hasan Uçar

Tel:3434000-5066
E-mail: hasan.ucar@ege.edu.tr

Baskı : Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova – İzmir
Baskı Tarihi : 01 Eylül 2010

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS
Sayı/Number XVII/2, Ekim /October 2008

İncelemeler/ Articles

Yusuf Acioğlu, Yeşilyurt Köyü Camii Hazinesindeki Mezar Taşları	1-23
Sedat Bayrakal-Ertan Daş, Yelki (İzmir/Güzelbahçe) Mezarlığı	25-41
Yusuf Çetin, Osmanlı Konut Mimarisinde Cihannümalar (Seyir Köşkleri).....	43-58
Sevinç Gök Gürhan, Beylikler Dönemi'ne Ait Sgraffito Teknikli ve Tek Renk Sırlı Kaplar (Manisa Gülgün Hatun Hamamı Buluntuları).....	59-83
M. Sacit Pekak, Kapadokia'da Bizans Dönemine Ait Haç Planlı İki Kilise	85-113
Ceren Ünal, Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia ve Palaiologoslar Dönemi: VIII. Mikhail Palaiologos Dönemine Ait Bir Grup Bakır Çukur Sikke.....	115-128
Rahmi Hüseyin Ünal-Aydoğan Demir-Gültekin Teoman, Beçin 2008 Kazısı	129-170

**KUŞADASI, KADIKALESİ/ANAIA VE PALAİOLOGOSLAR DÖNEMİ:
VIII. MİKHAİL PALAİOLOGOS DÖNEMİNE AİT BİR GRUP BAKIR
ÇUKUR SİKKE**

Ceren ÜNAL*

ÖZET

2001-2007 yılları arası Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazı dönemi sikkeler buluntuları arasında yer alan VIII. Mikhail Palaiologos dönemine ait bakır çukur sikkeler arasında bu liman kalesinin 1261 sonrasında tekrar yapılanan imparatorluk için önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. İmparatorluğun eski gücüne tekrar kavuşması için büyük çaba sarf eden VIII. Mikhail Palaiologos başkent Konstantinopolis'in geri alınması ile yetinmeyip, Batı Anadolu'da önemli bir konuma sahip olan Kadıkalesi/Anaia gibi liman kalelerinin de önceki stratejik konumlarına kavuşmasını desteklemiştir. VIII. Mikhail Palaiologos dönemine tarihlenen yedi yıllık sikkeler buluntuları arasındaki bakır çukur sikkeler, hem Palaiologosların bölgedeki varlığının tespit edilmesine yardımcı olduğu gibi, hem de 1261 sonrası bu liman kalesinin Ege havzasındaki seçkin konumuna dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadıkalesi/Anaia, VIII. Mikhail Palaiologos, bakır sikkeler.

ABSTRACT

The excavation season of Kadıkalesi/Anaia, Kuşadası, 2001-2007 yielded coin findings that have a group of copper scyphate coins of Michael VIII Palaeologos. They provide us with important data for better understanding the importance of this harbour fortress after the restoration of the empire in 1261. Michael VIII Palaeologos worked hard to reunite the empire as it had been once and he paid special attention to harbour fortresses in Asia Minor like Anaia which always stood on a strategically important location through history. While this group of copper scyphate coin findings of Michael VIII Palaeologos help us to determine the presence of Palaeologian authority in the region and they also call attention to the distinguished position Anaia in the Aegean coast.

Key Words: Kadıkalesi/Anaia, Michael VIII Palaeologos, copper coin.

* Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatı Anabilim Dalı.

2001-2007 yılları arası Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazı dönemi sikke buluntuları arasında yer alan VIII. Mikhail Palaiologos (1258-1282) dönemine ait bakır çukur sikkeler aslında bu liman kalesinin 1261 sonrasında tekrar yapılanan imparatorluk için de önemli bir merkez olduğunun altını çizer. İmparatorluğun eski gücüne tekrar kavuşması için büyük çaba sarf eden VIII. Mikhail Palaiologos başkent Konstantinopolis'in geri alınması ile yetinmeyip, Batı Anadolu'da önemli bir konuma sahip olan Kadıkalesi/Anaia gibi liman kalelerinin de önceki stratejik konumlarına kavuşmasını desteklemiştir. (Donald 1999, 62-65.)

VIII. Mikhail Palaiologos dönemine tarihlenen yedi yıllık sikke buluntuları arasındaki bakır çukur sikkeler, hem Palaiologosların bölgedeki varlığının tespit edilmesine yardımcı olur, hem de 1261 sonrası bu liman kalesinin Ege havzasındaki seçkin konumuna işaret eder.

Key words: Kadıkalesi/Anaia, VIII. Mikhail Palaiologos, bakır sikke.

Kuşadası Kadıkalesi/Anaia 2002, 2003, 2004 yılı kazı sezonlarında esnasında bulunan 3 adet siyah billon¹ sikke incelendiğinde VIII. Mikhail Palaiologos'un Konstantinopolis'i geri almasının hemen ardından basıldıkları anlaşılmıştır.² 3 adet sikke hem Kadıkalesi/Anaia'nın tarihlendirilmesi için, hem de VIII. Mikhail Palaiologos'un 1261 sonrasında izlediği siyasi ve ekonomik yolun aydınlatılması bakımından önemlidir. Kazı buluntusu 3 adet sikkenin değerlendirilmesinden önce, Palaiologoslar dönemi ve özellikle VIII. Mikhail Palaiogios dönemi Bizans dünyasında yaşanan gelişmelerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Palaiologoslar Bizans İmparatorluğunun önemli ailelerinden olup, güçlerini diğer aileler ile yaptıkları evliliklerle arttırmışlardır. Mikhail Palaiologos genç yaşlarda askeri vasıflarıyla III. Ioannes Vatatzes'in komutası altında önemli bir göreve yükselmiştir. Daha sonra iktidara geçen İznik İmparatoru II. Theodoros'un şüpheli doğası sonucu gözden düşen ve Konya Selçuklu Sultanının sarayına dahi sığınmak zorunda kalan Mikhail Palaiologos, imparatorluğun düştüğü sıkıntılı dönemde tekrar eski güven ve gücünü kazanarak geri dönmüştür. (Ostrogorsky 1995, 412.) 1258 yılının Ağustos ayında II. Theodoros'un ölümüyle tahta sekiz yaşındaki oğlu IV. Ioannes Laskaris geçmiş ve Mikhail Palaiologos'da imparator naibi olmuştur. Sonraki dört ay içerisinde Grandük, Despot ve en sonunda da imparatorluğa kadar yükselmiştir. 1258 yılının Noel'inde Mikhail Palaiologos ve karısı taç giyme töreninde tahtın asıl varisi IV. Ioannes

¹ Aynı ya da daha fazla oranda metal içerikle yapılan gümüş alaşım ya da kaplama için *billon* terimi kullanılmaktadır. Eş anlamlı Bizans terimi ise bilinmeyen bu alaşımda yaygın olarak bakır tercih edilmiştir..

² Kadıkalesi/Anaia Kazısı, 2001-2008 yılları arasında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ve desteğiyle, Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ başkanlığında devam etmektedir. Değerli hocam, Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ'e kazı buluntusu sikkelerin değerlendirilmesi aşamasında gösterdiği ilgi ve izni için teşekkür ederim.

Laskaris'ten önce taç giymiştir. VIII. Mikhail'ın oğlu Andronikos'un varis imparator olarak ilan edilmesinin hemen ardından IV. Ioannes Laskaris kör edilerek, sürgüne yollanmıştır.

15 Ağustos 1261 tarihinde VIII. Mikhail Palaiologos, 1204 yılında yapılan yağma sonucu ihtişam ve görkemini kaybetmiş olan Konstantinopolis'e büyük bir törenle girmiştir. Konstantinopolis'te VIII. Mikhail Palaiologos, Meryem Hodegetria ikonası ile karşılanarak, ilk önce Studios Manastırına, daha sonra da Aya Sofya'ya gitmiştir. Yine, aynı yılın Eylül ayında VIII. Mikhail ve eşi Bizans imparatorlarının taç giydikleri Aya Sofya Kilisesi'nde patrik tarafından ikinci kez taçlandırılmışlardır. (Ostrogorsky 1995, 416.) Yapılan bu tören ile hem Konstantinopolis imparatorluk başkenti konumuna tekrar kavuşmuş, hem de VIII. Mikhail Palaiologos resmi olarak hükümrانlığını ilan etmiştir. Bunun yanı sıra, üç yaşındaki oğlu Andronikos'un veliaht Basileios olarak ilan edilmiş olması ise meşru imparator olan IV. Ioannes Laskaris'in tahttan tamamen yoksun bırakıldığını gösterir. Birkaç ay sonra gözleri oyulmuş genç IV. Ioannes Laskaris'in Bizans tahtında hak iddia etme ihtimali tamamen ortadan kalkmıştır.

Yaşanan bu olaylar kimi tarihçiler tarafından tahtın meşru sahibinden gasp edilmesi olarak yorumlanırken, kimileri tarafından da Bizans siyasetinde yaşanması gereken bir süreç olarak nitelenmiştir.

VIII. Mikhail Palaiologos'un (1261-1282), Bizans imparatorluğunu tekrar eski ihtişamına kavuşturmak, ekonomik ve ticari bakımdan tekrar canlandırmak kısaca imparatorluğu her anlamda tekrar yapılandırmak ile geçmiştir. Her ne kadar, VIII. Mikhail Palaiologos başarmak için büyük bir ihtirasla giriştiği bu hedefi tam olarak gerçekleştiremedi de, Bizans'ın başarılı imparatorlarının sonuncusu olarak görülmektedir. Tahta çıkar çıkmaz imparatorluğun kaybedilen topraklarının Grekler ve Latinlerden geri alınması için her türlü askeri ve siyasi girişime başvurmadan kaçınmamıştır. Bir yıkıntı olarak aldığı başkenti tekrar yapılandırma ve kaybedilmiş toprakları geri alma girişimleriyle imparatorluğu eski kudretli konumuna getirmeye çalışmıştır.³ Konstantinopolis'in yeniden yapılandırılması ve savunma amacıyla alınan tüm önlemler ise mali bakımdan zaten parlak olmayan bütçeyi zorlamıştır. VIII. Mikhail Palaiologos, Nikaia'da III. Ioannes Vatatzes'in idareli tutumu ile bıraktığı hazine bütçesini yeniden yapılanma ve savunma için harcarken, mali açıdan da toparlanmamış olan imparatorluğun koşullarını zorlamıştır. Sonucunda da, mali sıkıntı içindeki VIII. Mikhail Palaiologos çözümü sirkülasyondaki sikkelerin değerini düşürmekte bularak, altın sikke birimi hyperpyron⁴un değerini bir karat aşağıya indirmiştir. Uzun zamandan

³ VIII. Mikhail Palaiologos döneminde imparatorluk yeniden dirilmeye çalışsa da, çöküş sürecine girilmiş ve sonuç ise kaçınılmaz olmuştur. (Diehl 2006 139-42.)

⁴ *Hyperpyron* (Latince *perperum*; saf) terimi başlangıçta standart ağırlıktaki altın sikke için kullanılmıştır. Altın *hyperpyron*un ayanı çok düşürüldükten sonra, 14. yüzyılın ortasında basımı

beri Doğu Akdeniz havzası ticaretine hakim olan Bizans İmparatorluğunun artık Venedik ve Ceneviz'e karşı koyamadığı apaçık ortaya çıkmıştır. VIII. Mikhail Palaiologos'un başlattığı bu değer düşürme girişimi ise, 13. ve 14. yüzyıllar boyunca sikke birimlerinde çok hızlı biçimde seyreden değer yitimine neden olmuştur. (Nicol 1999, 45.)

1204 yılından sonra, Konstantinopolis'in Latinlerin eline geçmesi sonucu Bizans İmparatorluğuna ait bölgelerin büyük bir çoğunluğu kurulan ve birbiriyle çekişen Yunan, Slav ve Latin ardıl devletlerin kontrolüne girmiştir. Bu durumun sonucu olarak, daha sonraki 150 yıl boyunca Bizans geleneğinde basılan sikkeler gittikçe artan miktarda çeşitlenmiştir.

VIII. Mikhail Palaiologos iktidarında Konstantinopolis, Thessaloniki ve Magnesia olmak üzere üç darphanede kapsamlı miktar ve çeşitte sikke basımı yapılmıştır. (Sayles 1998, 112.) Kadıkalesi/Anaia buluntusu 3 adet siyah billon⁵ sikkede yer alan figürlerin kostüm ve detayları ile kullanılan semboller konu ile ilgili çalışmalar incelenerek aydınlatılmıştır. M. Hendy'nin kapsamlı çalışması VIII. Mikhail Palaiologos döneminde yaklaşık 50 civarında siyah billon sikke tipine yer vermektedir. Her ne kadar bu tiplerin bir bölümü, bir ya da iki model temel alınarak üretilmişse de, istatistiksel olarak farklı tiplerin var olduğu buluntulardan anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu tiplerin bir bölümü darphanelerin yıllık olarak yaptıkları üslup değişikliklerine dayanmaktadır. M. Hendy, Konstantinopolis'in geri alınmasından kısa bir süre sonra Magnesia darphanesinin Konstantinopolis'e geçtiğini belirtir. Bunun sebebi ise VIII. Mikhail Palaiologos'un iktidarında Menderes vadisinin Türkler ile Bizans arasında mücadelelere sahne olmasından dolayı, Magnesia'nın darphane hizmeti verecek ideal bir merkez olmamasıdır. (Bendall 1974, vi.)

Eğer yıllık değişimlerin gerçek olduğu kabul edilirse toplam 48 ya da 49 tipin, 24 adetinin Thessaloniki, 22 adetinin Konstantinopolis ve 2 ya da 3 adetinin de Magnesia üretimi olduğu sonucuna varılır. (Bendall 1974, vii.)

VIII. Mikhail Palaiologos iktidarında Thessaloniki darphanesinin daha önceki imparatorlar için yaptığı basımlar temel alınarak, imparatorun alışılmamış bir üslup ile özellikle kale modeli, büyük bir *fleur de lis*/süsen çiçeği ya da patrik haçı taşırken betimleri de yer almıştır. Genellikle, sütun şeklinde olmayan dairesel lejand ve boş

bırakılmıştır. Her ne kadar, ikinci versiyonu ilkinin sadece yarısı değerinde olsa da, ismi sadece yerini alan yeni geniş gümüş sikke birimine geçmiştir.

⁵ 1092 yılında Aleksios Komnenos'un yapmış olduğu sikke reformu sonrası oluşan birimler, 1204 yılında Konstantinopolis'in kaybedilişine kadar geçen yaklaşık iki yüzyıl boyunca çok büyük değişikliklere uğramamıştır. 13. yüzyılın ortasında altın sikkenin saflık oranı 20 ½ karat değerine inmiş olmasına rağmen, hala altın sikke birimi olarak sirkülasyonda yerini korumuştur. Bununla birlikte, ⅓ *hyperpyron* değerindeki elektron sikkeler sirkülasyonda kaybolmuş, *billon trachy* birimi ise yerini siyah *billon* olarak tanımlanan bakır içeriği ağır basan birime bırakmıştır. (Grierson 1990, 12.)

alandan da yıldızların belirgin bir biçimde kullanılması Thessaloniki darphanesinin tipik basım özellikleridir. Dolayısıyla başkent Konstantinopolis darphanesi basımlarından kolayca ayrılan tasvir ayrıntılarına sahiptir. Ayrıca Konstantinopolis darphanesi basımlarının Boğaz'ın hem doğusu hem de batısında bulunması, Thessaloniki darphanesi basımlarına ise genellikle Küçük Asya'da rastlanmaması da bir diğer ayırt edici durumdur. Buradan yola çıkarak Konstantinopolis'in doğusunda bulunan sikkelerin ya İznik İmparatorluğu, ya da Konstantinopolis basımı oldukları gerçeğini kabul etmek gerekmektedir. Bu dönemde Konstantinopolis'te varlık ve para konusunda yaşanan soruna bağlı olarak uzmanlar sikkelerin ayrımında hakkında güçlük yaşarlar. Belki de İznik darphanesi hemen kapanmamış ve imparatorun ilk yıllarında sikke basımına devam etmiştir. Öte yandan, tek ya da her iki darphane sikke basımına devam etmiş olsa da, nedeni tam olarak bilinmeyen bir biçimde sikke tipleri yılda birden fazla olmak üzere sıklıkla değiştirilmiştir. Muhtemelen, Thessaloniki'de yıllık basımlar ve başkent olmasından dolayı Konstantinopolis'te de ilave tiplerde basımlar yapılmıştır. Bununla birlikte, VIII. Mikhail Palaiologos'un iktidarı sırasında bir ya da birden fazla darphane eş zamanlı basımlar yapılmış olmalıdır. Nitekim, Philadelphia darphanesinde de sikke basıldığı saptanmıştır. (Bendall-Donald 1974, viii.)

VIII. Mikhail Palaiologos ile birlikte başlayan Palaiologoslar döneminin ilk sikke tiplerinde yer alan imparator tasviri ise bir nevi Nikaia ve Thessaloniki imparatorluklarının devamı olmuştur. (Bendall 1974, viii.) İmparator genellikle sade bir üslupta *loros* giyimli betimlenmiştir. Bu dönemden itibaren sikkelerde görülen *loros* tipi Konsüllük görevi ile herhangi bir bağlı kalmamış bir kostüm olduğu gibi, *anexikakia*'da artık sadece bir asa türü haline gelmiştir. Kostüm tipine herhangi bir yenilik getirilmemiş, imparator tipindeki birçok varyasyonda sadece imparatorun yanında tasvir edilen figür, imparatorun genel duruşu ve kendisine ait atribüleri de farklılıklar olmuştur. Konstantinopolis'in tekrar alınmasından sonra sikkelerin arka yüz tipinde yer alan İsa önünde diz çökmüş VIII. Mikhail Palaiologos'un kendisi ile aynı adı taşıyan Başmelek Mikhail tarafından İsa'ya takdim edilirken görüldüğü tasvir Bizans nümizmatiklerinde bir ilk olmuş ve imparatorun tüm iktidarı süresince de arka yüz tasvir tipi olma özelliğini korumuştur. Bu sikkenin arka yüzünde yer alan tasvir ait olduğu dönemin en iyi bilinen ikonografik yeniliğine sahiptir. Dizlerinin üzerinde secde etmiş VIII. Mikhail Palaiologos koruyucu Aziz'i Başmelek Mikhail⁶ tarafından tahtta oturan İsa'ya takdim edilmektedir. (Kırın 2005, 140, no.71) Bugüne kadar basılan Bizans sikkeleri içerisinde ilk olarak imparator dizlerinin üzerinde gösterilmiştir.⁷ Bu tasvirin vermek istediği izlenim ve ikonografisi hakkındaki genel düşünce; imparator kulları için ne ise, Tanrı da imparator için aynısıdır anlamına gelmektedir. Ayrıca bu tasvir tipi Tanrı'nın VIII. Mikhail Palaiologos'a bağışladığı ekstra desteklerinin bir nevi bildirilmesini ifade

⁶ *Archistrategos*; göksel/kutsal orduların kumandanı.

⁷ İmparatorluk huzuruna kabul edilen kişilerin imparator karşısında secde etmesi Bizans siyasi dünyasında talep edilen bir davranış biçimidir.

etmektedir.⁸ İmparator tahtı gasp etmesini meşrulaştırmaya çalışırken, Konstantinopolis'i geri alarak Bizans İmparatorluğunu tekrar yapılandırmasını da Tanrı'nın desteğine dayandırmaktadır. Bizans dünyasında sikke ikonografisinin siyasal bir araç olarak kullanıldığı çok açık bir biçimde görülmektedir. Bu tasvir *billon* biriminde ise farklı tipler şeklinde yer almıştır. Hem altın hem de *billon* sikkelerde kullanılan bu tipin tanımı, açıklayıcı bir lejanda sahip olmadığı için yapılamamış ve ikonografik olarak yorumlanmıştır. Bu tipte, imparatorun kendisiyle aynı adı taşıyan Başmelek Mikhail tarafından İsa'ya takdim edilmesi VIII. Mikhail Palaiologos'a imparator olarak verilen üstünlüğü ifade etmiş olmalıdır. Bizans sikkeleri üzerinde çalışan tüm uzmanlar tarafından, bu tipi içeren bütün sikkeler ayırt edici bir özellik olarak VIII. Mikhail Palaiologos iktidarına tarihlenmiştir. VIII. Mikhail Palaiologos dönemine ait çeşitli birimlerde sikkelerin arka yüz betimlerinde, Başmelek Mikhail *labarum* yada kılıç taşıdığı gibi, imparatora ya eşlik eder yada imparatoru İsa'ya takdim ederken görülür. Yanı sıra diğer kutsal kişiler; Aziz Georgios ve Aziz Demetrios da asker azizler olarak VIII. Mikhail Palaiologos'u çevresini saran birçok düşmana karşı korumak amacıyla sikke tasvirlerinde sıklıkla yer almışlardır. İsa ve Meryem'in sikkelerde değişmez bir üslup ile imparatoru kutsarken tasvir edilmesi ise, imparatorun tahtı elde etme başarısını hatırlatma anlamında bir nevi vurgu olarak kullanılmıştır. 12. yüzyıldan itibaren, oldukça sevilen ve popüler kutsal kişilerden biri haline gelen Aziz Nikholas'ın tasviri çeşitli Bizans sanat objelerinde görülmüştür. Denizcilerin, balıkçıların, bilginlerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin, tüccar ve zanaatkarların, bakirelerin, bankerlerin ve hatta hırsız ve haydutların hami azizi haline gelen Aziz Nikholas dönemin rağbet edilen ikonografik tipi olarak VIII. Mikhail Palaiologos'un sikkelerinde de yer almıştır. Sikke ikonografisinde sık görülen bir tasvir tipi olmayan Aziz Nikholas, büyük bir ihtimalle 12. yüzyılda gelişen ve daha sonra da devam eden modaya uygun olarak VIII. Mikhail Palaiologos'un sikkelerinde yer aldığı gibi, donanmanın oldukça zayıf olduğu bu dönemde halkın ve askerinin moralini yüksek tutmak amacı ile de kullanılmış olmalıdır.

İmparator tek başına tasvir edildiğinde ise, ya tahtta otururken ya da tam boy ayakta betimlenmiştir. Arkalıklı veya arkalıksız tahtta oturan imparator bir haç globus, *labarum* asa, *anexikakia* ya da kılıç gibi bir dizi alışılmış atribü ile görülür. (Bendall 1974, s.ix) İmparatoru tahtta otururken betimleyen sikke tiplerinin tümü büyük bir olasılıkla Konstantinopolis'te basılmıştır. Aynı zamanda, Konstantinopolis darphanesi basımı tam boy ayakta imparator tiplerinde de, tahtta oturan imparator tasvirinde kullanan atribü dizisinin aynısı kullanılmış görünmektedir. İmparator tasvir tiplerinin Thessaloniki darphanesi basımları ise daha çeşitli olup, VIII. Mikhail'in çok daha ilginç betimleri göze çarpmaktadır. Thessaloniki darphanesi sikke tasarım ustalarının çok daha yaratıcı bir üslup kullandıklarını bu anlamda söylemek mümkündür. Thessaloniki

⁸ VIII. Mikhail Palaiologos'un Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu ifade eden döneme ait literatür kaynakları olduğu bilinmektedir. Bkz.; Kirin 2005, 140, dip. 7.

basımlarında yer alan atribüler daha büyük formda tasvir edilerek, genellikle imparator figürünün ölçüsü ile eş değer betimlenmiştir. Thessaloniki basımı sikkelerde alışılmış atribülerin yanı sıra imparator, Thessaloniki kent modeli ya da tasvirini taşımaktadır.⁹ Büyük bir patrik haçı ya da *fleur de lis*/süsen çiçeği ise, bazı sikkelerde kanatlı dahi betimlenen imparator tarafından kullanılan diğer farklı tipte atribülerdir.

Nikaia/İznik İmparatorluğu ve Thessaloniki/Selanik İmparatorluğu darphanelerinin sikkelerinde görülen İsa ve Meryem tasvirleri, VIII. Mikhail'in sikkelerinde de tamamen aynı biçimde yer almıştır. Bu tasvirlerin tümünün diğer sanat objelerinde yer alan prototiplerden kopya edildiğini söylemek doğru olmasa da, Meryem Blakhermitissa tipi gibi geleneksel tasvirler kullanılmıştır. Aziz tasvirleri daha önceki basımlardan farklı bir yenilik ile VIII. Mikhail'in sikkelerinde yer almamış, fakat VIII. Mikhail'in hami azizi olan Başmelek Mikhail göze çarpan bir öneme sahip biçimde rol oynamıştır. Asker Aziz Demetrios ise sıklıkla VIII. Mikhail'in sikke tasvirlerinde kullanılan bir tip olmuştur. Aziz Demetrios özellikle Thessaloniki kenti ile özdeşleştirilerek, bu kentin koruyucu azizi olarak basımlarında yer almıştır. Ne yazık ki, Aziz Demetrios tasvirleri her zaman Thessaloniki basımları olduklarına dair sikkelerde daima ayırt edici, kesin bir tasvir detayı olarak görülmemektedir. Serafim tasviri ise ilk olarak kullanılan yeni bir tip olarak VIII. Mikhail Palaiologos döneminde ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Thessaloniki ve Nikaia İmparatorlukları idaresi altında basılan sikkelerin ön yüzlerinde figürsüz tasvir kullanımı ise, *tetarteron* birimi istisna olmak üzere sınırlandırılmıştır. (Bendall 1974, x.) Dolayısıyla, Konstantinopolis'in tekrar ele geçirilmesinden sonra *tetarteron* birimini VIII. Mikhail Palaiologos bastırmadığı gibi, bu birim üzerinde kullanılan tasvir tipleri sıklıkla Thessaloniki basımlarında olmak üzere *billon trakhy*¹¹ biriminde kullanılır hale gelmiştir. Büyük bir *fleur de lis*/süsen çiçeği, etrafını çeviren semboller ile bir patrik haçı ve bir ekstra örnek olarak kanatlı basamaklar Thessaloniki basımı sikkelerde sadece arka yüz tasviri olarak kullanılmıştır. Thessaloniki darphanesinin diğer bir özelliği ise sikke üzerindeki alanda yıldız tasvirlerinin gelişigüzel yerleştirilmiş olmasıdır.¹²

⁹ Daha sonra, Manuel Komnenos-Dukas iktidarı sırasında basılan sikkelerde de benzer bir kent modeli kullanılmıştır.

¹⁰ Kerubim tasviri, daha önce III. Ioannes Vatatzes ve Ioannes Komnenos-Dukas sikkelerinde kullanılmıştır.

¹¹ *Trakhy*, 11. ve 14. yüzyıllar arasında basılan içbükey/çukur sikke birimi için kullanılan Yunanca terimdir. Bu sikkeler özellikle elektron ve bakır madeninden ya da *billon* olarak basılmıştır. Kelime anlamı aslında 'pürüzlü' olmasına rağmen, bu durumda düz olmayan/içbükey anlamında kullanılmıştır.

¹² III. Andronikos ve V. Ioannes'in iktidarlarından itibaren ise, yıldız motifi göze çarpan belirginlikte tasvir edilmiş, hatta kimi zaman beş yada daha fazla yıldız sikkenin çevresindeki lejandın yerini almıştır.

VIII. Mikhail Palaiologos iktidarında basılan sikkeler her şeyden önce arka yüz tasvirleri ile tanımlanmış ve daha sonra da ön yüz tiplerine göre gruplanmıştır. Dolayısıyla;

Arka Yüz	I.	İmparator ve tek figür.
	II.	İmparator ve iki figür.
	III.	İmparator tek başına, arkalıklı yada arkalıksız tahtta oturur.
	IV.	İmparator tek başına, tam boy ayakta.
Ön Yüz A.	İsa.	
	B.	Meryem.
	C.	Azizler.
	D.	Diğer Tipler. (Bendall, 1974, vi)

VIII. Mikhail Palaiologos iktidarına tarihlenen kazı buluntusu bu 3 adet siyah *billon* sikke; hem Bizans siyasi sürecinin gelişiminin izlenmesi, hem de Kadıkalesi/Anaia'nın buluntular eşliğinde tarihlendirilmesi bakımından önemlidir. 13. yüzyıl sonlarına tarihlenen 3 adet sikke, Konstantinopolis'in ele geçirilmesinden sonra tekrar restore edilen Bizans İmparatorluğunda Kadıkalesi/Anaia'nın iskân merkezi ve bir liman kalesi olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Batı ile ilişkilerini iyi tutmak niyetinde olan VIII. Mikhail Palaiologos, Küçük Asya'nın liman kent ve kalelerine hem siyasi hem de ticari anlamda kullanımlarından dolayı önem vermiştir. Bu anlamda, Kadıkalesi/Anaia gibi hem ticari faaliyetlerin yürütüldüğü, hem de savunma bakımından stratejik konuma sahip liman kent ve kalelerinin 13. yüzyıl sonunda varlıklarını devam ettirdiklerini söylemek doğru olacaktır.

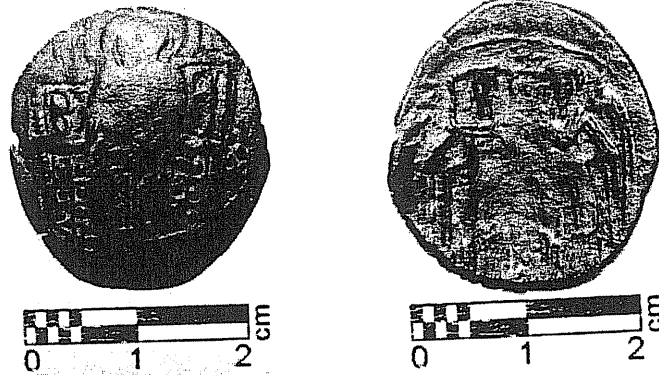
VIII. Mikhail Palaiologos İktidarına Tarihlenen 3 Adet Kadıkalesi/Anaia Buluntusu Sikke:

1) 10.08.2002 Yılı Kazı Sezonu Buluntusu Bakır Çukur Sikke; No. 31, L4 Açması +2.8 m. Çap 2,5 cm.

Konstantinopolis

Ö.Y.: Yüksek arkalıktaki tahtta oturan nimbuslu Meryem göğsünde İsa madalyonu taşır. Tahtın her iki yan panelinde Palaiologos sülalesine ait **B** monogramı ve tasvirin en üst bölümünde de; **MP OV** monogramı vardır. Meryem tunik ve *maphorion*¹³ giyimlidir. Lejandı okunamamaktadır.¹⁴

A.Y.: Tasvirin sol tarafında tam boy imparator ve sağ tarafında da kanatlı, sakalsız ve nimbuslu Başmelek Mikhail yer almaktadır. İmparator *stemma, divetesion*¹⁵ ve basit bir üslup taşıyan *loros* giyimlidir. İmparatorun sağ eli göğsünde olup, sol eliyle de bir *anexikakia* taşımaktadır. Başmelek Mikhail ise tunik, göğüslük ve *sagion*¹⁶ giyimli olup, sağ eli imparatorun arkasındadır. İmparatorun Başmelek Mikhail tarafından korunup, desteklendiği izlenimi verilmek istenmiştir.¹⁷ (Bendall-Donald 1974, 5-6, C.6.)¹⁸ Lejandı okunamamaktadır.

¹³ *Maphorion* (μαφόριον); Meryem'in giydiği ayak bileklerine kadar uzayan ve başı da örten kostümdür.

¹⁴ Lejand; sikkelerin kenarını çevreleyen kısaltmalar.

¹⁵ *Khlamys*, *loros* ya da *sagionun* altına giyilen *divetesion* (διβητήσιον ve διβιτίσιον) uzun kollu ve ayak bileklerine kadar uzayan, beyaz yada erguvan renkli elbisedir. Kostüm ve aksesuarların detayları için bkz.; Ünal, 2006, 221-34.

¹⁶ *Sagion* (σαγίον, Latince *sagum*) terimi askeri bir üniforma ile bağdaştırılan kısa bir pelerin tipidir. Sikkelerde 12. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Çenenin altından bir fibula ile bağlanan *sagion*, her iki omuz üzerinden arkaya doğru atılmıştır.

¹⁷ Başmelek Mikhail'in ikonografik tasvir detayı için bkz.; Maguire 2004, 247-258.

¹⁸ Bu sikke için bkz.; Grierson 1982, Levha 84-1342.; Goodacre 1971, 321, No. 4, 322, No.13-14.; Sear 2006, 441, 2246.; Grierson 1999, Levha 4-59.; Wroth 2005, 611, Tip 4, Levha LXXIV.5.; Whitting 1973, 234, No. 387-88.

2) 08.08.2003 Yılı Kazı Sezonu Buluntusu Bakır Çukur Sikke; No. 40, M6
Açması, Yüzey. Çap 2,5 cm.
Konstantinopolis

Ö.Y. : Aziz Nikholas¹⁹,ın ½ boy büstü. Sakallı ve nimbuslu tasvir edilen aziz, piskoposluk kostümü olan *sticharion*²⁰, *felonion*²¹ ve *omophorion*²² giyimli olup, sol elinde kutsal kitabı taşımaktadır.

O N.
AΓI K.
. A.
23

A.Y. : Tam boy, cepheden imparator figürü. İmparator *stemma*, *divetesion*, basit formda bir loros ve *sagion* giyimli olup, sağ elinde haç asa ve sol elinde de

¹⁹ Bütün dünyada Noel Baba olarak tanınan Aziz Nikholas, Akdeniz kıyılarında önemli bir Lykia kenti olan Patara'da 3. yüzyılın sonlarında doğmuştur. Hem Doğu hem de Batı kiliselerinde ölüm tarihi olan 343 yılının 6 Aralık günü Aziz Nikholas'ın kutsal günü olarak kabul edilmiştir. Aziz Nikholas hakkında kesin bilgiler çok azdır. Patara başpiskoposu olan amcası Nikholas'tan etkilendiği ve manastır yaşamını seçtiği söylenmektedir. Aziz genç yaşlarında, imparator Diocletianus'un emri ile Hristiyan inananlara yapılan kıyımdan kurtulmuştur. Dindarlığı ve hayırseverliği ile tanınmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren Aziz Nikholas çok sevilen ve popüler olan aziz haline sadece Bizans İmparatorluğunda değil, aynı zamanda Rusya ve Batı'da da gelmiştir.

²⁰ Giysi kolları ile beraber uzun bir tunik olan *sticharion* (στικάριον) Ortodoks ruhban sınıfında üst bir mevkii olan diyakoz yada ruhban hiyerarşisindeki daha üst konumdaki kişilerin giydiği temel papaz giysisidir.

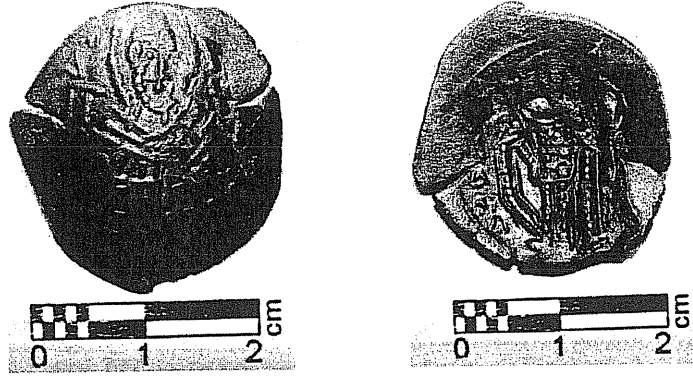
²¹ Rahip ve piskoposların ana giysisi olan *phelonion* (φελόνιον), *chasublenin* Doğu'daki eşdeğeridir. Muhtemelen, Roma giysisi olan *paenula* örnek alınarak yapılmış olan phelonion pelerin biçiminde olup *sticharionun* üzerine giyilerek sade bir şekilde başın üzerine çekilir. Herhangi bir renkte ve yün yada ipekten yapılmıştır. 11. yüzyılın sonundan itibaren patriklerin giydiği *phelonionlar* düzenli olarak tamamen haç motifi ile süslenmiştir. Bkz.; Ševčenko 1991, 1647.

²² Yunanca *ὀμοφόριον*, *omophorion* sadece piskoposların giymesine izin verilen uzun bir atkı tipi olarak görülmektedir. Yaklaşık 3,5 m. uzunluğunda olup, beyaz yün, keten yada ipekten yapılır. Haç nakışlar ile süslenmiştir. *Phelonionun* üzerine giyilir. Bkz.; Ševčenko 1991, 1526.

²³ O AΓIOC kısaltması Yunanca Aziz kelimesini ifade etmektedir. Ayrıca, NIKOΛAS kısaltması ise azizin ismini ifade etmektedir. (Bendall-Donald 1979, 22-23.)

*anexikakia*²⁴ taşır. Figürün sağ üst kısmında ise, bir buluttan çıkmış olarak görünen *Manus Dei* yer alır. (Bendall-Donald 1974, 19-20, C.25.)²⁵

M
HA
II
.

3. 19.07.2004 Yılı Kazı Sezonu Buluntusu Bakır Çukur Sikke; No. 12, AD(2) Açması +16.50 m. Çap 2,5 cm.

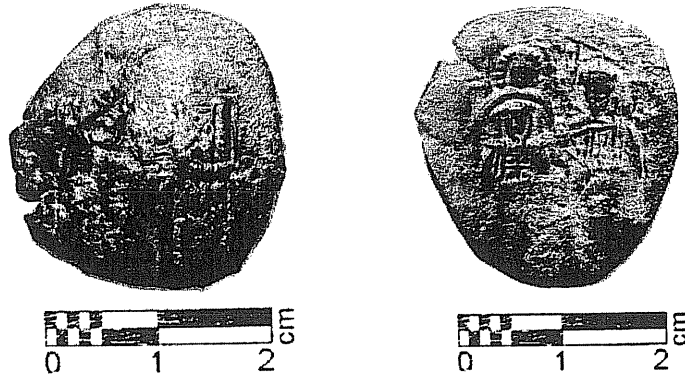
Konstantinopolis

Ö.Y.: Yüksek arkalıklı tahtta oturan nimbuslu Meryem göğsünde İsa madalyonu taşır. Meryem'in oturduğu tahtın her iki yan panelinde X motifi ve bu motifin çapraz kollarının her birinin arasında 4 adet nokta bezeme yer alır. Tasvirin en üst bölümünde ise; **MP OV** monogramı vardır. Meryem tunik ve *maphorion* giyimlidir. Lejandi okunamamaktadır.

²⁴Konsüllük otoritesinin bir nişanı olan *mappa* (μάππα), arenada oyunların başlaması için konsülün havaya fırlattığı beyaz bir mendildir. 8. yüzyıldan itibaren sikke tasvirlerinde *mappa* yerini *akakia* tasvirine bırakmıştır. İmparator seremonilerde, sağ elinde içinde bir avuç dolusu ölümü simgeleyen toz bulunan erguvan renkli ipekten silindirik şekilli bir kese olan *akakia* - *anexikakia* (ἀναξικακία-safalık ya da ἀνεξικακία-sabır) ve sol elinde de bir asa, küre ya da değerli taşlar ile süslenmiş bir haç taşımıştır.

²⁵ Bu sikke için bkz.; Ratto 1959, s. 116, 2221.; Grierson 1982, 381, Levha 85-1360.; Goodacre 1971, 323, No.20.; Sear 2006, 444, 2285.; Grierson 1999, Levha 8, Sınıf XXVII, 125-126.

A.Y.: Başmelek Mikhail dizlerinin üzerinde secde eden imparatoru, sol elinde bir rulo taşıyan ve sağ eli taçlandıran İsa'ya takdim eder. (Grierson 1999, Sınıf II, Levha 4, 52-55.)²⁶ Tunik ve *kolobion*²⁷ giyimli olup, tahtta oturan İsa önünde dizlerinin üstüne çöken imparator taçlandırılmayı bekler. İmparator *stemma*, *divetesion* ve mücevher işlemeli basit bir üslup taşıyan *loros*²⁸ giyimlidir. İmparatorun sağ eli göğsünde olup, arkasında tasvir edilen kanatlı ve nimbuslu Başmelek Mikhail tarafından İsa'ya takdim edilmektedir.²⁹ Lejandı okunamamaktadır.

²⁶ Bu sikke için bkz.; Bendall-Donald 1974, 3-4, C.2.; Sear 2006, 442, 2260.; Goodacre 1971, 322, No.15.; Grierson 1982, Levha 84-1340.

²⁷ Kolsuz tuniğe *kolobion* (*χολόβιον*) denilmektedir.

²⁸ *Lorion* kelimesinden türeyen, uzun ve dar bir deri şerit anlamına gelen *loros* (*λῶρος*) üzeri süslü Konstüllük kaftanıdır.

²⁹ Bu sikkenin 1261 yılında Konstantinopolis'in ele geçirilmesinin hemen sonra basılmış olduğu çok açıktır. Arka yüz tasviri Konstantinopolis basımı altın *hyperpyron* birimi ile aynıdır. Arta definesindeki sikkede de bu tasvir yer aldığı gibi, ön yüzleri ise tamamen farklıdır.

KAYNAKÇA

- BENDALL, 1974 Simon Bendall, P. J. Donald, *The Billon Trachae of Michael VIII Palaiologos 1258-1282*, Bristol, 1974.
- BENDALL, 1979 Simon Bendall, P. J. Donald, *The Later Palaeologan Coinage*, Bristol, 1979.
- DIEHL, 2006 Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, İstanbul, 2006.
- GOODACRE, 1971 Hugh Goodacre, *A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire*, London, 1971.
- GRIERSON, 1982 Philip R. Grierson, *Byzantine Coins*, California, 1982.
- GRIERSON, 1990 Philip R. Grierson, *Byzantine Coinage in its International Setting*, Cambridge, 1990.
- GRIERSON, 1999 Philip R. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Michael VIII to Constantine XI 1258-1453, Volume 5, Part 2*, Washington D.C., 1999.
- HENDY, 1969 Michael F. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261*, 1969.
- KIRIN, 2005 Asen Kirin, ed., *Sacred Art, Secular Context*, Washington D.C., 2005.
- MAGUIRE, 2004 Henry Maguire ed., *Byzantine Court Culture from 829-1204*, Washington D.C., 2004.
- NICOL, 1999 Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, İstanbul, 1999.
- ODB, 1991 Alexander Kazdhan ed., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 1-2-3, New York, 1991.
- OSTROGORSKY, 1995 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara, 1995.
- RATTO, 1959 Rodolfo Ratto, *Monnaies Byzantines*, Amsterdam, 1959.
- SABATIER, 1955 J. Sabatier, *Description Generale Des Monnaies Byzantines*, Austria, 1955.
- SAYLES, 1998 Wayne G. Sayles, *Ancient Coin Collecting V, The Romaion/Byzantine Culture*, Ioala, 1998.

Ceren Ünal

- SEAR, 2006 David Sear, *Byzantine Coins and Their Values*, London, 2006.
- ŠEVČENKO, 1991 N. P. Ševčenko, "Omophorion", *ODB*, Vol. 3, (New York, 1991), 1526.
- ŠEVČENKO, 1991 N. P. Ševčenko, "Phelonion", *ODB*, Vol. 3, (New York, 1991), 1647.
- ÜNAL, 2006 Ceren Ünal, "*Geç Roma İmparatorluğundan Erken Dönem Bizans İmparatorluğuna Geçiş Sürecinde Basılan Sikke Tasvirlerinde İmparator Kostüm ve Aksesuarları*", Olba, Mersin, 2006, s. 221-34.
- WHITTING, 1973 Philip D. Whitting, *Byzantine Coins*, New York, 1973.